Marc.1.c.14. Luc.4.c.14. Ioan.4.f.43. Iſai.9.a.1.

13. &, relicta ciuitate Nazareth, venit, & habitauit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon, & Nephthalim: 14 vt adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam Prophetam: 15. Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Iordanem Galilææ gentium. 16 populus, qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & ſedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis. 17. Exinde cœpit Ieſus prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum. 18. Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius, mittentes rete in mare (erant enim piſcatores) 19. & ait illis: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. 20. At illi continuo relictis retibus ſecuti ſunt eum. 21. Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius in naui cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia ſua: & vocauit eos. 22. Illi autem ſtatim relictis retibus & patre, ſecuti ſunt eum. 23. Et circuibat Ieſus totam Galilæam, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Euangelium regni: & ſanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo. 24 Et abiit opinio eius in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus, & tormentis comprehenſos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos: 25. & ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Ieroſolymis, & de trans Iordanem.

Mar.1.b.15. Mar.1.b.16. Luc.5.a.1. Mar.3.a.8. Luc.6.c.17.

IN CAPVT IV.

TVnc] ſtatim, vt expreſsit Marc.c.1.12.

Ductus eſt.] ἀνήχθη ſubductus, aut abreptus, Marcus τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει. *expellit eum Spiritus.* Credibile eſt non per aera raptum, vt Habacuc, Daniel. 14.35. & Philippum Actor. 8.39. quia id Euangeliſtæ non tacuiſſent, ſed pedibus ductum, non coactum, ſed libentem. Dicit tamen Matthæus ſubductum, Marcus expulſum; non vt vim illatam Chriſto, ſed vt efficientiam & impulſum Spiritus ſancti ſignificaret, ſicut cum Diuus Paulus dicit, *Qui Spiritu Dei arguuntur, ij ſunt filij Dei*, Roman. 8.14. vt Hilarius, Hieronymus, & Auctor imperfecti obſeruarunt. Nec ſignificatur, ante non fuiſſe actum ab Spiritu: ſed tum maxime vim Spiritus appa- B ruiſſe.

Laus vitæ ſolitariæ.

In deſertum.] In locum tentationi, & ſingulari aptum certamini. *Væ enim ſoli, quia cum ceciderit, non habet ſubleuantem ſe.* Eccleſ.4.10. Nec ideo damnandi, qui in ſolitudine vitam agunt. Quod genus vitæ & Ioannes Baptiſta primus, & multi poſt viri ſanctiſsimi exemplo virtutis ſingulari, & Chryſoſtomus, Baſilius, Gregorius Nazianzenus, Hieronymus, Theodoretus homines experti, quam diuinum eſſet, integris voluminibus teſtati ſunt. Illis potius, quam hominibus aut hæreticis, aut ambitioſis, & delicatis credendum eſt. Cum illi ipſi, qui ſubleuare debent, deiiciunt, præſtat ſolum eſſe, & ſolum contra ſolum dæmonem, quam contra dæmones, C hominesq; pugnare. Solus non eſt, qui Deum ſequitur ducem, cuius auxilium tanto magis in ſolitudine, quam in ciuitate, quanto minus ab hominibus impeditur; apparet. Deſertum autem hoc loco Iudææ intelligendum eſt, vt diximus c.3.1. illud idem, vbi Ioannes Baptiſta vitam egerat, & quia prope Iordanem erat, vt illic explicauimus, & quia abſolute deſertum appellatur. Ductus ergo eſt à Ioanne in intimam ſolitudinem, vbi inter beſtias agebat, vt ait Marcus cap.1.13.

A quo Spiritu Chriſtus in deſertum ductus.

A Spiritu.] Paulo poſt verſiculo 5. & verſiculo 8. & apud Lucam 4. verſiculo 5. & 9. dicitur ductus à diabolo, qui & ipſe aliquando ſpiritus appellatur, vt infra, capite 8.16. & 10.1. & 12.43. ſed hoc loco Spiritus D ſanctus intelligendus eſt, quia in proximo de eo Euangeliſta locutus fuerit. c.3. & quia cum articulo & quia abſolute Spiritus dicitur, quod nunquam fit, niſi cum Spiritus ſanctus ſignificatur, vt Didymus & Hieronymus, obſeruarunt.

Tentare varijs modis accipitur.

Vt tentaretur.] Tentare aliquando eſt ad peccandum incitare, vt Act.5.3. & 1. ad Cor. 7.5. & 1. Theſ.3.5. Iacob.1.13. Apoc.3.10. Hoc modo Diabolus tentare dicitur. Inde nomen habens Satan, apud Hebręos aduerſarius, Diabolus apud Græcos calumniator, inſidiator, qui circuit quærens quem deuoret. Homines etiam, tantum Diaboli miniſtri, ſic alij alios tentare ſolẽt, Deus nequaquam. *Intentator enim ma-* A *lorum eſt.* Iacob.1.13. Quanquam Caluiniani hæretici hoc etiam modo Deum, & quidem in primis tentare dicunt, Diaboli ſcilicet officium Deo tribuentes.

Deus quomodo tentat & non tentat.

Tentare etiam eſt cognoſcendi cauſa inquirere & explorare; quomodo & Diabolus & homines & Deus tentat. Aliter tamen Deus, aliter homines, & dæmones: hi vt cognoſcant quod ignorant; ille vt quod ſcit, ſcire etiam videatur, quemadmodum ſi explorando experiendoque didiciſſet, aut non vt ipſe, ſed vt ij quos tentat, ſeſe cognoſcant, vt Diuus Auguſtinus interpretatur. Ita Geneſis 22.1. Exod. 16.4. & Deuteronom. 8.2. & 13.3. Sapient. 3.5. Hebr. 4.15. & 11.17.37. Apocalyp. 2.2. Tentare etiam eſt ad i- B ram prouocare, vt cum dicimur tentare Deum, quia eius potentiam experiri volumus, infra, verſic. 7. & Exod. 17.2.7. Numer. 14.22. Pſalm. 77.18.41. & 94.9. & 105.14. Chriſtus non poterat, niſi ſecundo & tertio modo tentari, tamen credibile eſt, in deſertum abiiſſe, vt ſe Diabolo omnibus modis tentandum præberet; & ad peccandum etiam ſollicitaretur, vt poſſet dicere, *venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam*, Ioannis 14.30. Id ex facto diaboli manifeſtum eſt, qui illum, vt ſe præcipitem daret, ſeque adoraret, eum incitauit, quod vtrumque grauiſsimum peccatum erat. Hac enim ratione an filius Dei eſſet, vt dicebatur, experiri voluit. Sciebat enim, ſi ad peccandum trahi poſſet, filium Dei eſſe non C poſſe.

A diabolo.] Nomen proprium, aut potius cognomen eſt Luciferi principis dęmoniorum, ex calumniandi, inſidiandique excellentia deſumptum, vt Matthæi 25.41. & Apoc. 12.9. & 20.2.20. Voluit enim Chriſtus hominum princeps diabolum principem dæmoniorum ad ſingulare certamen prouocare, & vt ſuis parceretur militibus, & vt hoſtium primo conflictu, victo duce, totus in fugam exercitus verteretur. Atque hæc vna cauſa ab Euangeliſtis reddita eſt, cur Chriſtus in deſertum abierit. Quia aduerſarius aggredi non audebat, obuiam illi procedit, & quodammodo irritat, quem ſcit non pugnaturum, niſi laceſsitum, Hilar. can. 3. Ambroſius lib. 4. in Lu- D cæ 2. Auctor imperfecti, homilia quinta. Alias quoque fuiſſe cauſas, cur in deſertum Chriſtus ſeceſſerit, licet ab Euangeliſtis non exprimantur; incredibile non eſt. Moyſes antiquus legiſlator, antequam à Deo legem accipiat, quadraginta dies ſolus in monte verſatur: Ioannes antequam ad prædicandum & baptizandum prodeat, in eadem ſolitudine vitam agit. Quod enim ex ſolitudine proficiſcitur, non ex hominibus, ſed ex Deo profectum putatur, maioreque excipitur reuerentia. Voluit ergo Chriſtus etiam ex ſolitudine Euangelium afferre: voluit eum ſe eſſe oſtendere, cuius Moyſes figura fuiſſet; cuius præcurſor Ioannes, quem iiſdem veſtigiis per ſolitudinem ſequeretur. Voluit nos exemplo docere,

Cur Chriſtus in deſertum ire voluit.

docere, vt cum de vitæ rationibus, vel de re alia graui deliberamus, turbam relinquamus hominum, & nos in ſolitudinem colligamus, noſtra cum Deo conſilia communicaturi, quæ frequentia hominum impediuntur, ſolitudine iuuantur. Nam & Comicus ille dixit: Meditatus venis alicunde ex ſolo loco. Cur autem tentari Chriſtus voluerit, multæ ab interpretibus cauſæ afferuntur. Prima illa eſt, quod oportuerit nouum militẽ in ipſo clareſcere tyrocinio; & grauiorem pugnam leuioribus durari velitationibus. Secunda, vt tentatus ipſe per omnia, vt ait Diuus Paulus tentatis nobis maiore commiſeratione opẽ ferret. *In eo enim, in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus potens eſt, & iis, qui tentantur auxiliari.* Hebræorum 2.18. vt Pontificem haberemus, *qui ſciret compati infirmitatibus noſtris.* Hebræorum 4.15. Tertia, vt exemplo doceret nos, cum accedimus ad ſeruitutem Dei, præparare animas noſtras ad tentationem Eccleſ. 2.1. quam Hilar. & Chryſoſtomus indicarunt. Quarta, vt deuicto ſtatim hoſte nos redderet ſecuriores. *Confidite* (inquit) *ego vici mundum.* Ioannis 16.33. Nam, *niſi ille certaſſet, non mihi iſte viciſſet*, vt ait Ambroſius lib. 4. in Luc. capite ſecundo. Quinta, vt nos quoque illo vincente, vinceremus, Auguſtinus in Pſalmũ 60. *Agnoſce te in illo tentatum, & te in illo agnoſce vincentem. Petra erat Chriſtus: propterea petra illa, in qua ædificati ſumus, prior percuſſa eſt ventis, flamine, pluuia: quando* Chriſtus a Diabolo *tentabatur. Ecce in qua firmitate voluit ſtabilire.* Et in Pſalmum 90. parte 2. *Ideo tentatus eſt Chriſtus, ne vincatur à tentatore Chriſtianus.*

Cur Chriſtus tentari voluit.

2. *Et cum ieiunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.*] id eſt quadraginta integros dies. Sic enim Hebræi loqui ſolent. Aut ideo diebus Euangeliſta noctes adiecit, vt indicaret eum non Iudęorum more ieiunaſſe, qui per diem nihil cibi potuſue ſumentes noctu veſcebantur, ſed ita vt totos quadraginta dies totidemque noctes nihil guſtauerit. Quod Moyſem ante, Exod. 24.18. & 34. & Eliam. tertio Regum decimo nono, octauo, feciſſe legimus. Obſeruarunt veteres auctores myſticum hunc eſſe numerum, vt Baſilius in homilia in quadraginta martyr. Ambroſ. ſerm. 34. de quadrageſima, & lib. 4. in Luc. ca. 2. Hieron. in 3. c. Ionæ, Auguſt. libr. de Geneſ. ad literam. c. 169. & lib. 2. de conſenſ. Euang. c. 4. Quod non ab illis excogitatum, ſed à Deo declaratum fuiſſe multis ſacrarum literarum exemplis perſpicuum eſt. Nam non ſolum Chriſtus, Moyſes, & Elias, quaſi numeratis ad calculum quadraginta diebus ieiunarunt, quod ipſum erat ſatis, vt aliquod ineſſe huic numero myſterium intelligeremus; ſed multa etiam alia hoc numero videmus facta quæ caſu facta eſſe non poſſunt. Quadraginta dies ac noctes pluit, cum aquarum inundatione mundum purgare voluit Geneſ. 7.12. Quadraginta dies mortui aromatibus conditi aſſeruantur, antequam ſepulturæ mandentur, Geneſ. 50.3. Quadraginta dies exploratores illi à Moyſe miſsi Chanaan promiſſam à Deo terram perluſtrant. Numer. 13.26. Quadraginta dies Goliat diabolum aduerſarium noſtrum ſignificans, ſtat exprobrans contra populum Dei 1. Regum 17.16. Quadraginta annos filii Iſrael in deſerto morantur. Exod. 16.35. Quadraginta dies Ezechiel iubetur in dextrũ latus cubare, vt portet iniquitates domus Iuda, Ezechielis capite quarto, verſiculo ſexto. Quadraginta annos Ægyptus deſerta cogitur quodammodo agere pœnitentiam Ezechielis vigeſimo nono, vndecimo, duodecimo. Quadraginta dies Chriſtus poſt reſurrectionem, antequam in cœlum aſcendat, in terris verſatur. Non poteſt fortuito fieri, quod tam ſæpe fit. Quadragenarius ergo numerus totum (vt ait Auguſtinus) præſentis vitę ſignificat curſum, tempus pœnitentiæ, peccatorumque expiationi deſtinatum. Ieiunium autem pars eſt pœnitentiæ. Valde Caluiniani vellent aut quadraginta non ieiunaſſe Chriſtum, aut id Euangeliſtas non commemoraſ- A ſe; aut Eccleſiam Chriſti exemplum in vtilitatem Chriſtianorum, vſumque pœnitentiæ non conuertiſſe, vanam eſſe ſuperſtitionem, quia ſemel Chriſtus hoc numero dierum ieiunauit, ſingulis annis totidem dies ieiunare, magnam arrogantiam Chriſtum imitari velle, intolerabilem illi fieri iniuriam, quod in ordinem nobiſcum redigatur, reſcindi Euangelium, cuius Chriſti ieiunium ſigillum fuit. Homines tam ſolliciti de honore Chriſti, quam Iudas de pauperibus alendis, cum fur eſſet, & loculos haberet. Si quadraginta dies ieiunare ſuperſtitionem putant; ieiunent quinquaginta. Si quod ſemel Chriſtus fecit, non eſt à nobis ſingulis annis B repetendum, nec celebrent octauo quoque die Dominicam reſurrectionem: Chriſtus enim non niſi ſemel reſurrexit. Si arrogantia eſt Chriſtum imitari, arrogans Paulus, qui ſe Chriſti imitatorem vocat, & ea quidem in re, quæ illi fuit maxime propria, vt pro Eccleſia ſua moretur, *adimpleo*, inquit, *ea quæ deſunt paßionum Chriſti in carne mea pro corpore eius quod eſt Eccleſia*; arrogantes nos Chriſtus eſſe iubet, qui vult nos eſſe perfectos, ſicut pater noſter cœleſtis perfectus eſt, qui vult eſſe vnum ſicut & ipſe & pater vnum ſunt. At in his rebus non ad æqualitatem; ſed ad facultatem noſtram imitamur. Nec in ieiunio; nam ille quadraginta dies, nec edit, nec bibit, nec eſuriuit, aut ſitiuit; nos & edimus, & bibimus, & tamen eſurimus ac ſitimus. Imitamur, quia ſequimur, quamuis non aſſequamur. Sequimur autem quam proxime poſſumus, C homines Deum. Nam ſatis eſt, vt eandem teneamus viam. Non facimus illi iniuriam, quia non comitem, ſed dulcem facimus. Quid, quod nonnullos Chriſtianos legimus totos quadraginta dies ſine vllo cibo & potu ieiunaſſe: in quibus Deus ſingulari miraculo & ipſorum in imitando Chriſto pium probauit ſtudium; & iſtorum hæreſim, inſanamque refutauit. Legant grauiſsimum auctorem Theodoretum, exempla reperient. Et, ſi Chriſti ieiunium Euangelii ſigillum appellent, quaſi nondum ſcripto, neque prædicato Euangelio ſigillum Chriſtus adhibuerit. Non ergo ſigillum, ſed exordium eſt Euangelii, quo ſe Chriſtus parat, vt prædicet, nos vt recipiamus, hoc inquam Euangelium Chriſti, quod ieiunio inchoatur, ieiunio finitur; non illud Caluini, quod tantopere ieiunia reformidat. At Chriſtus non præcipit, qui ſcitis, ſcriptum eſt di- D ei Dominicæ obſeruationem præcepiſſe? Eſto, non præcepit, certe fecit. Et fecit myſterio, quod quadraginta, non plures, non pauciores dies ieiunauerit; vt hoc numero, quemadmodum Hieronymus ſcribit, quadrageſimæ nobis ieiunium conſecraret. Nec ille ſolus, ſed omnes etiam illi antiquiſsimi, doctiſsimi, ſanctiſsimi Eccleſiæ doctores, aut Chriſtum, aut Apoſtolos Chriſti imitatos exemplum quadrageſimæ ieiunium conſtituiſſe docuerunt. Ambroſius ſermone de quadrageſima, vigeſimo tertio, vigeſimo quinto, vigeſimo ſeptimo, trigeſimo ſexto, trigeſimo octauo, & Leo ſermone ſexto & nono. Hieronymus qui quam vos ſuperſtitionem vocatis, Chriſti hæreditatem vocat. Horũ qui ſcripta legit, & cum veſtris confert, ſi non videt eo- E rum ſpiritum eſſe Chriſtianum, veſtrum diabolicum hæreticum, cœcus eſt.

Quadrageſimæ numeri myſteriũ.

De ieiunio Quadrageſimæ contra hæreticos.

Ioan.12.6.

Coloſſ.1.24.

Matth.5.49. Io.17.12.

In hiſtor. Theophyl.

Caluin in Harm.

Poſtea eſuriit.] Indicat ante ſpatio quadraginta dierum non eſuriiſſe. De Moyſe & Elia vtrum vel ante vel poſt, vel nunquam eſurierint, non dicitur, ideoque credendum eſt non eſuriiſſe, cum hoc de Chriſto, tanquam ſingulare, dicatur. Eadem enim virtus Dei, quæ conſeruabat, ſatiabat. Cur ergo Chriſtus eſuriit? vt timido hoſti; & quaſi Deum aggredi non audent, oſtẽdens ſe hominem eſſe, ad aggrediendũ animũ addat; & quia ad arma eũ accedere timebat, arma quodã modo diuinitatis ponit, & quaſi nudus & inermis homo cõtra luctatorẽ mo-

Cur Chriſtus eſuriit poſt 40. dies ieiunij.

rem eſuriens in arenam deſcendit, & aduerſarium non virtutis, vt fieri ſolet, iactatione; ſed infirmitatis oſtentatione prouocat. Ire. li. 3. c. 32. Chryſoſt. hom. 13 in Matthæ. Auctor imperf. hom. 5. Hier. in comment. Ambroſ. libr. 4. in Lucam cap. 2. Cuius acuta eſt & ſcita ſententia. *Fames Domini pia fraus eſt, vt in quo diabolus maiora metuens iam cauebat, famis ſpecie lactatus, tentaret vt hominem.*

2. Et accedens.] Quomodo, aut qua forma acceſſerit Euangeliſtæ non dicunt. Potuit aut inuiſibiliter accedere, ſicut nos quotidie tentare ſolet; aut ſumpta aliqua viſibili forma. Omnes auctores forma corporea eaque humana acceſsiſſe putant. quod eſt valde probabile, & quia cum Chriſto multa eſt collocutus, & quia ſe adorari voluit, & quia ſi alia acceſſiſſet forma, Euangeliſtæ non tacuiſſent. Nam cum Heuam ſpecie ſerpentis tentauit, quia minus vſitata forma erat, ſcriptura non tacuit, Geneſ. 3. 1.

Diabolus forma viſibili Chriſtum tentauit.

Tentator.] ὁ πειράζων, ille qui tentare ſolet, nomen officii omnium dæmonum; ſed per attributionem proprium diaboli dæmoniorum principis. Nam quem modo diabolum appellauerat, nunc tentatorem appellat, quaſi dicat, acceſsit luctator, acceſsit pugnator, vt 1. ad Theſ. 3. 5. Ne forte tentauerit vos is qui tentat, ὁ πειράζων tentator. Notatio eſt Hebraici nominis שטן Satan, & Græci διάβολος diabolus vt infra verſiculo 10. & c. 16. 23. & Luc. 22. 3. 31. & Act. 5. 3. & 1. Corinth. 7. 5. & Apoc. 12. 9. & 20. 2. vbi ille ipſe dæmoniorum princeps proprio nomine Satan appellatur. Neſcio qui fuerit in cauſa, cur noſter interpres in vetere teſtamento ſemper Satan, in nouo duabus adiectis literis ſemper Satanam vocauerit, niſi forte, quia vetus teſtamentũ ex Hebraico ſermone vertit, in quo שטן Satan, nouũ ex Græco in quo placuit Septuaginta σατανᾶν Satanam potius, quam σατὰν Satan appellare. Diabolus etiam eiuſdem principis nomen eſt proprium, Pſalmo 108. 6. Epheſ. 6. 11. 1. Petri. 5. 8. Apoc. 12. 9. & 20. 2.

Si filius Dei es.] Audierat fortaſſe cœleſtem vocem, *Hic eſt filius meus dilectus*, aut ex Ioannis prædicatione, vel fama cognouerat. Credibile autem eſt, non per modum dubitantis, aut negantis, aut irridentis hoc diabolum dixiſſe, ſicut illi eius miniſtri dixerunt. *Si filius Dei eſt, deſcendat nunc de cruce*, capite vigeſimo ſexto, quadrageſimo ſecundo, ſed per modum potius credentis, & affirmantis, & bene Chriſto conſulere volentis, quaſi dicat, quando quidem filius Dei es, ne famem patiare, ſed quia potes, & aliunde non ſuppetit cibus, dic, vt lapides iſti panes fiant. Hoc enim illius ſerpentis calliditati magis conueniebat ita tentare, vt non tentare, ſed bene conſulere videretur.

Dic.] Etſi non ignoro, quod hæretici interpretes adnotauerunt, dicere, apud Hebræos idem ſæpe eſſe atque iubere; tamen in eo eorum leuitatem accuſo, iudiciumque deſidero. quod pro, *dic*, verterint, *iube*, nõ intelligentes, etiamſi idem vtrumque verbum ſignificet, tamen maiorem habere vim dicere, quam iubere, ideoque & Hebræos & Euangeliſtas ita loqui. Plus enim eſt. *Dixit, fiat lux, & facta eſt lux*, Geneſ. primo, tertio, quam ſi dixiſſet *iuſſit*; plus eſt *verbo Domini cœli firmati ſunt*. Pſalm. 32. 6. quam ſi dixiſſet *iuſſu*. Significat enim, tantum os Deum aperuiſſe, omniaq́; facta fuiſſe, ſimiliter hoc plus eſt, *Dic*, quã, *Iube*: loquitur enim de filio Dei, tanquam de eo verbo, quo mundum fabricatum fuiſſe ſciebat, qui eodem verbo, quo cœlum, terramque feciſſet; poſſet & ex lapidibus panes facere.

Vt lapides iſti.] Lapides potius quam terram, quã aerem, quam arbores oſtendit, & quia res erat ante pedes poſita, & quia difficilior, & quia aliquam cum pane lapis habet ſimilitudinem, cum ſit pani maxime contrarius, qua ratione Chriſtus dixit. *Quis eſt ex vobis homo, quem ſi petierit filius eius panem, nunquid lapidem porriget ei?* infra c. 7. 9.

Panes fiant.] Quod Theophylactus & alij quidam diaboli curioſitate factum putant, vt *panes* non panem dixerit, non alia de cauſa factum arbitror, quã quod pluraliter lapides dixerat: nam Lucas capite 4. 3. ſingulari numero dixit, *panis fiat*. Itaque non conſtat vtro modo diabolus dixerit, quia alter Euangeliſta verba, alter ſenſum recitauit; vter vero hunc, vter illa, neſcimus.

4. Scriptũ eſt.] Quia diabolus ad ſcripturam Geneſ. 1. & Pſalmo 32. 6. alluſiſſe videbatur, ſcriptura refellit, quod in aliis quoque tentationibus facit.

Non in ſolo pane.] Panem vſitatum vocat, ſed Hebræorum more per panem omnis conſuetus cibus intelligitur.

Viuit.] ζήσεται viuet, id eſt viuere poteſt, modus, vt vocant Grãmatici potentialis apud Hebręos, יחיה vt Exod. trigeſimo tertio, vigeſimo, *non videbit me homo, & viuet*, id eſt, nemo qui me viderit, viuere poterit.

Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.] על כל מוצא פי יהוה *in omni egrediente de ore Dei*, ad verbum Deut. octauo, tertio. Septuaginta vero & Latinus interpres ſententiam magis, quam verba reddere volentes, nomen *verbi* addiderunt. Quod multis aliis feciſſe locis in Idiomatibus adnotauimus: Id etiam ſiue imitatione, ſiue proprio conſilio fecit Euangeliſta: ſenſus eſt, Deum non indigere vſitato cibo, vt ſeruos ſuos alat, poſſe enim vno verbo nouum formare cibum. Id enim de Manna dictum eſt. *Afflixit*, inquit, *te penuria, & dedit tibi cibum Manna, quod ignorabas tu, & patres tui, vt oſtenderet tibi, quod non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo, quod egredietur de ore Domini.* Non reſpondet Chriſtus ſe eſſe, aut non eſſe filium Dei, quia quamuis id maxime diabolus auebat ſcire, minime tamen interrogabat, quin ſe credere fingebat. Tantum volebat videri dare conſilium. *Dic, vt lapides iſti panes fiant.* Chriſtus ergo ad id reſpondet, quod dixerat, non ad id, quod tacuerat. Optima ratio eos deludendi, qui fallaciter conſulunt.

5. Tunc.] id eſt ſecundo: non enim ſignificat id ſtatim poſt primam tẽtationem factum eſſe. Credibile eſt enim aliquãto tempore quieuiſſe. Cum vero dico, ſecundo, non certa ſed probabili opinione dico. Nam Lucas. cap. 4. 9. hanc tentationem non ſecundo, ſed vltimo loco ponit, ſecundo vero illam quã Matthæus vltimo. Nec enim ſolent Euangeliſtæ, ſicut nec cæteri ſcriptores ſacri in narratione rerum, ordinem ſeruare temporum. Probabile tamen eſt Lucam eo ordine, quo occurrerunt: Matthæum eo quo acciderunt tentationes Chriſto commemoraſſe; quia vero ſimillimum videtur eſſe, diabolum illis Chriſti verbis territum, victumque diſceſsiſſe, *vade poſt me Satanas*. hæc autem verba non ſunt à Chriſto dicta, niſi in monte, cum diabolus Chriſto dixiſſet: *Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me*, & quia id narrat Euangeliſta, & quia diaboli poſtulatio eam reſponſionem poſtulabat. Itaque Strabus nulla mihi videtur probabile contrarium affirmare. Sunt qui apud Lucam, ſcriptorum negligentia tentationum ordinem mutatum putent, quod Ambroſius libro in Lucam, quarto, eodem ordine quo Matthæus narrat, tentationes exponat. Sed potius colligendum erat, Ambroſium, quamuis Lucam interpretaretur; tamen tentationes non quo ordine à Luca narrabantur; ſed quo ordine accidiſſe putabat, narrare voluiſſe. Quod meam quoque confirmat opinionem, Matthæum ordinem, quo acciderant, ſecutum eſſe. Et ſi alteruter corrigendus eſſet, Ambroſius potius quam Euangeliſta corrigendus eſſet. Etſi ſcio eſſe, qui ſe vidiſſe Lucæ codices affirment, vbi eodem ordine, quo apud Matthæum tentationes narrarentur.

De ordine tentationum Chriſti.

Aſſumpſit.] παραλαμβάνει aſſumit. Quomodo Chriſtum

Quomodo diabolus Chriſtũ aſſumpſit.

ſtum diabolus aſſumpſerit, Euangeliſtæ non exponunt, & poteſt varias in partes probabiliter diſputari. Illud certum, inuitum non aſſumpſiſſe. Nec enim cogere potuit, quem ne aggredi quidem, niſi volentem, ſeſeque ingerentem potuiſſet. An autem viſibiliter, an inuiſibiliter; & ſi viſibiliter, an per aera raptum deportauerit, vel pedibus ingredientem duxerit, incertum. Cyprianus in ſermone de ieiunio & tentationibus Chriſti, quem alii nonnulli ſecuti ſũt, omnes Chriſti tentationes putat inuiſibiliter contigiſſe, quemadmodum ea, quæ de Prophetis legimus, vt Ezechielem raptum fuiſſe ex Chaldæa in Ieruſalem, vt vrbem metiretur, Ezechielis quadrageſimo, primo, & alia ſimilia. Quibus ego magnis licet auctoribus, ideo non aſſentior, quod dictu abſurdũ videatur, diabolum Chriſto eodem modo, quo Prophetis Deum viſiones animo inieciſſe. Præterquam quod illa, quæ prophetis acciderunt, non re ipſa, ſed viſione accidiſſe Prophetę ipſi declarant Ezech. 42. etſi non declaraſſent ex eo ipſo, quod Prophetę erãt, intelligi poterat. At Euangeliſtæ non ſolum non declarant Chriſti tentationem per viſionẽ accidiſſe, ſed etiam indicant, accidiſſe reuera. Quo enim modo ſeſe per viſionem præcipitaſſet, aut quomodo, eum non reuera, ſed falſa opinione præcipitatum angeli cuſtodiſſent, & quod rem maxime continet, quomodo falſa opinio præcipitationis Chriſti animum ſubire potuiſſet? Alii volantem per aera raptum exiſtimant. Quod videtur aſſumendi verbum παραλαμβάνει ſignificare, vt Hieronymus, Auctor operis imperfecti, Gregorius, & Strabus. Alii ductum pedibus, vt Euthymius in commentarijs in 4. c. Lucæ quibus ideo potius ſubſcribo, quod parum mihi videatur vero ſimile, tantum diabolo Chriſtum erga ſe permiſiſſe, vt ab eo deportaretur. Præterquam quod ſi id permittente Chriſto diabolus feciſſet, nimium ſe, quis eſſet, declaraſſet, quod ille cum tẽtat, facere non ſolet, potius transfigurat ſe in angelum lucis 2. Corinth. 11. 14. Accedit quod Lucas non dicit παρέλαβεν, ſed ἤγαγεν duxit, & illud ipſum verbum παραλαμβάνει non ſemper ſignificat ita aſſumere, vt portes: ſed aliquando ita, vt ducas, vt ſupra cap. 1. 20. 24. & cap. 2. 14. 20.

In Sanctam ciuitatem.] In Ieruſalem, quæ ſancta dicebatur ciuitas, quod in ea Deus propter arcam & templum, quod ibi erat, habitaret. 2. Par. 6. 2. 18. & 7. 16. Pſalmo 9. 12. & 21. 4. & 67. 27. & 73. 2. & 134. 21. Itaque ſic vulgo vocabatur, Matthæ. 27. 53. Apocal. 11. 2. & 21. 2. 10. & Daniel. 3. 28. Prophetæ poſt Chriſti aduentum & propter eius præſentiam ita vocandam prædixerant. Iſaiæ. 52. 1. & 60. 14. Zachar. 8. 3.

Super pinnaculum templi.] ἐπὶ τὸ πτερύγιον ſuper alam, aut ſuper pinnam templi. Quidam faſtigiatam & acuminatam turrem fuiſſe tradunt, in qua lamina eſſet ad ventorum mutationem verſatilis, quæ ob alæ ſimilitudinem πτερύγιον vocaretur, quales nunc in templis noſtris, & principum Baſilicis videmus. At nihil eiuſmodi in templo Ieroſolymitano fuiſſe legimus. Theophylactus locum ἀέτωμα fuiſſe dicit, id eſt, faſtigiatum tectum, ex cuius dorſo vtramque in partem pluuia deflueret, qualia ſunt in Gallia adeo acuminata, vt duas habere alas volareque domus videantur. Sed ſcimus neque templum neque cæteras in Paleſtina domus eiuſmodi tecta habuiſſe, quin ſuperne plana erant, vt in illis cœnandi, apricandi, ambulandi, confabulandi commodus locus eſſet, vt intelligitur. Ioſue 2. 6. & Iud. 16. 27. & 1. Regum. 9. 25. 26. & Regum 11. 2. & 16. 22. & 4. Regum 23. 12. Iſaiæ. 15. 3. Matthæ. 10. 27. & 24. 17. Marc. 13. 15. Lucæ 12. 3. & 17. 31. Itaque melius ſentiunt, qui pinnam templi vocari exiſtimant peribolum, qui circum ſummum tectum erat, ne quis ibi ambulans caderet, qualem Deus omnibus in tectis fieri iuſſerat. Deutero. vigeſimo ſecundo, octauo. Latini podiũ, vt opinor appellant. Id πτερύγιον pinna vocatur, quia ab ædificiis extabat, & veluti in aere pendere, vt alę ſimilis, videbatur, quales ſunt, quos Galli in turribus *crenaux* vocant. Cur autem eo Chriſtum diabolus duxerit, in promptu eſt ratio: quia perſuadere volebat, vt ſe præcipitem mitteret, conueniebat eius conſilio, vt in editiſsimum locum duceret. Erat autem Ieruſalem in loco edito, templum autem in editiſſimo totius vrbis, in monte Moria, ſecundo Paralip. tertio, primo. Pinna autem locus erat totius templi altiſsimus. Nam quod Remigius, multique alii auctores tradiderunt, idcirco eum in tectum templi duxiſſe; quod ibi ſolerent Phariſæi legisque Doctores ad populum concionari, vt doctoris inflatus opinione facilius ſe præcipitem iaceret, mihi non probatur, qui nuſquam legere memini, in templo docere legis peritos conſueuiſſe. Contra vero lego in porticu Salomonis conciones habitas, Ioann. 10. 23.

6. Si filius Dei es. Hoc diabolum vrebat, vt ſciret, an filius Dei eſſet. Credibile tamen eſt, affirmando dixiſſe, ſicut ante ver. 3.

Et in manibus tollent te.] Quidam de induſtria illam partem teſtimonii à diabolo prætermiſſam putant, *vt cuſtodiant te in omnibus viis tuis*, quod hæc verba diabolo aduerſari viderentur. Vias enim interpretantur viam, quam homo ire debet, non quam præcipitem agi; & omnes actiones non impia temeritate, qualis erat ſeſe pręcipitari, ſed pio prudẽtique conſilio ſuſceptas. Quod ſi non eſt verum, eſt argutum, & diaboli congruum ingenio. Illud dubium non eſt, diabolum ſi non verba; certe tamen verborum ſententiam corrupiſſe. Nec enim voluit Spiritus ſanctus ſignificare fore, vt, quidquid iuſtus, ſiue iure ſiue iniuria aggrederetur, bene ſuccederet; ſed vt in iis, quæ vt vir iuſtus ageret, etiamſi totus aduerſaretur mundus, tam præſens tamen Dei experiretur auxilium, vt Angelorum manibus geſtari videretur. Quod autem dixit, *in manibus*, potius quam in humeris, alluſit ad conſuetudinem, qua, quæ chariſsima nobis ſunt, ne perdamus, neue quis furetur, in manibus geſtamus, ſicut Hiſpani dicunt, geſtat illum ſupra palmas manuum ſuarum, id eſt valde amat, diligentiſsimeque cuſtodit. Ideoque male mihi vertiſſe videtur hæreticus interpres, in manus tollent te, vi detracta verbis; quod autem illo Pſalmo 90. de omni viro iuſto dictum erat, diabolus, quaſi in minore ad maius argumentando ad Chriſtum, qui non vir modo iuſtus verum etiam filius Dei vocatus fuerat, accommodauit.

Beza in annot.

7. Rurſũ.] Etiam ſcriptũ eſt. Eſt enim hoc aduerbiũ cum ſequenti non cum pręcedentibus copulãdum.

Non tentabis.] Quid hoc loco ſignificet tentare, vide ver. 1. 8. *Iterum aſſumpſit.*] Vide ver. 5.

In montem.] Quis hic fuerit mons, quia Euangeliſtæ non dicunt, neq́; ſcire poſſumus, neq́; curioſitatis vitio licet inquirere. Illud ſcimus Ieroſolymã montibus fuiſſe circumdatã. *Fundamẽta enim eius in montibus ſanctis*. Pſ. 86. 1. & *montes in circuitu eius*, Pſ. 124. 2. Illud autem etſi neſcimus, tamẽ valde ſimile vero eſt, diabolum in aliquem propinquum Ieroſolymę mõtem duxiſſe. Quod vero Origenes, Ambroſius, Hieronymus & Theophylactus de ſuperbia interpretãtur, in quam diabolus homines ducit; non ſenſum, quem nos quærimus literalem, ſed allegoriam explicare voluerunt.

Omnia regna mundi.] Quomodo potuerit ex vno mõte omnia mũdi regna diabolus oſtendere, quęri inter interpretes ſolet. Sũt, qui id ſola animi viſione factũ velint, vt Cyprianus & Strabus, quẽadmodum ver. 5. docuimus quod ibidẽ etiam refutauimus. Melius Auctor operis imperfecti, & Euthy. reipſa oſtendiſſe, non ita vt viderit; ſed ita vt cuiuſque regni plagam digito deſignauerit. Adde quod nõ eſt neceſſe, vt ſingula prorſus oſtenderit regna. Sæpe enim ita ſcriptu-

ſcriptura loquitur, vt totum dicat pro maiore parte Matthæ 9.26.& 27.45.

Et gloriam eorum.] Hebraiſmus, id eſt, qua quodque re maxime præſtaret, quod verbis, non manu oſtendiſſe credendum eſt.

9.*Hæc omnia tibi dabo.*] Lucas capite 4.6.ſcribit diabolum addidiſſe, *quia mihi tradita ſunt, & cui volo, do illa.* Nempe quia à Chriſto, an filius Dei eſſet extorquere non potuit, fingit ſe filium eſſe Dei, qui ſolus vere potuit dicere. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.*

Mat 28.18.

Dicitur quidem diabolus princeps huius mundi Ioannis 12.31.& 14.30.&16.11.non quod mũdi, ſed quod vitiorum, quæ propria mundi, dominus ſit. Itaque nec regna dare, nec auferre poteſt, quod proprium eſt Dei, Prouerbiorum octauo, decimo quinto, Danielis ſecũdo, vigeſimo primo. B Nec regna ſolum, ſed nec alia bona, niſi permiſſu Dei, aut dare poteſt, aut eripere: argumentum eſt Iob.1.11.12. nec illa ipſa vitia, quibus maxime dominatur, niſi nobis volentibus dare poteſt. *Funibus enim peccatorũ ſuorum quiſque conſtringitur.* Prouerbiorum quinto, vigeſimo ſecundo.

10.*Vade Satana.*] Multi Græci, Latinique codices legunt, *Poſt me*, aut, *Retro, me* ὀπίσω μου. vt Matthæus 16.23.& Marc.8.33. Satanam autem ſuo vocat nomine, quem Euangeliſta verſiculo tertio tentatorem vocauerat, vt oſtendat ſe ſcire illum non eſſe filium Dei quem ſe eſſe ſimulabat, ſed diabolum, quem diſſimulabat. Eſt hæc vox imperantis ſimul & increpantis.

C *Dominum Deum tuum adorabis.*] Non citat Chriſtus Verba, ſed ſenſum. Nõ enim eſt תשתחוה adorabis, ſed תירא timebis. Sed apud Hebræos, timere Dominum, eſt illum adorare & colere, & timor Domini ſignificat omnem diuinum cultum, ſicut homines religioſi, caſtique Deum colentes, timentes Deum appellantur Iob.1.1.8.9.& 2.3.& Pſalmo 21.24.25.26.& 24.14.& 32.8.18.& 65.16.& 113.11 & 127.4.& 117.1.4.& fere vbique de iis dicitur, qui ad populum Dei pertinebant. Nec eſt, *illi ſoli ſeruies*, ſed, *illi ſeruies.* Septuaginta tamen interpretes & Latinus addiderunt *ſoli*, vt ſententiam exprimerent. Cum enim Deus iubet adorare ſe, ſibique ſeruire, vetat alios adorare Deos, & ſeruire illis. Itaque idem eſt, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſeruies*, ac ſi dixiſſet, D Dominum Deum tuum ſolum adorabis, illique ſoli ſeruies. Has tantum tentationes Chriſti tres Euangeliſtæ expoſuerunt: non eſt tamen opinor exiſtimandum his tantum tribus modis fuiſſe tentatum, cum ideo in deſertum exiiſſet, vt tentaretur, & Marcus ſcribit, capite 1.13. *Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur à Satana*, quaſi totos quadraginta dies tentatus eſſet. Certe Auctor operis imperfecti homilia quinta, & Auguſtinus libro ſecundo de conſenſu Euangeliſtarũ capit. quarto, Beda, & Remigius ita ſenſerunt. Cur ergo Matth. dixit verſiculo 3. *Acceſſit tentator*, quaſi ante non acceſsiſſet? Interpretari poſſumus, acceſsit, vt exploraret, an filius eſſet Dei; aggreſſus eſt aperto Marte, cum videret ſe nihil per cuniculos effeciſſe; & Euangeliſtæ E noluerunt bellum, & ſingulas pugnas, ſed prœlia narrare. Hoc tamen non pro vero, ſed pro ſimili vero haberi volumus.

Pluribus modis tentatus Chriſtus à diabolo.

12.*Cum autem audiſſet.*] Hęc non ſtatim poſt Chriſti tentationes acciderunt. Aliquãto enim tempore, antequam in vincula Ioannes coniiceretur, Chriſtũ baptizaſſe, & Euangelium prædicaſſe: Ioanne etiam baptizante atque prædicante, & ita quidem, vt inter vtriuſque diſcipulos ęmulatio aliqua naſceretur, manifeſtum eſt, Ioann.3.22.23.& 4.1.

Seceſſit in Galilæã.] Cauſa ſeceſſus Chriſti facile ex verbis Euãgeliſtę colligitur, qui ideo indicat ſeceſsiſſe, quod Ioannes traditus eſſet, ne videlicet & ipſe traderetur. Quo autẽ modo in Galilæam ſeceſſerit, cũ Ioannes in Galilæa traditus fuerit, merito poteſt A non exercitatus in ſcripturis lector dubitare. Ioannem in Galilęa traditum fuiſſe certum eſt. Traditus enim eſt ab Herode infra.14.3.& Mar.6 17. Lucæ 3.19. Erat autem Herodes Galilææ Tetrarcha, Lucæ 3.1. Omnes hæreticorum interpretes hoc loco pueriliter errarunt, exiſtimantes eandem eſſe Galilæam, in quam Chriſtus ſeceſsit, & ex qua prius venerat, vt à Ioanne baptizaretur, ſupra capite 3.13. ideoque, ἀνεχώρησεν vertunt, *rediit in Galilæam.* Atqui Galilæa, vnde antea venerat, illa ipſa erat, in qua Ioannes traditus eſt. Venerat enim ex Nazareth, Marc. primo, nono, Nazareth autem in ea fuiſſe Galilæa, vbi Tetrarcha erat Herodes, quis ignorat? Propterea enim iuſſus eſt Ioſephus, cum infante Chriſto eo B diuertere, ſupra, capite 2.22. Itaque Chriſtus non fugiſſet periculum in eam Galilæam ſecedens, ſed ſe in periculum conieciſſet. Seceſsit ergo ex Galilæa Iudæorum, cuius Tetrarcha Herodes, quę inferior dicebatur in ſuperiorem Galilæam, quæ extra Herodis iuriſdictionem erat, & Galilæa gentium vocabatur, quod magna ex parte à gentibus habitaretur. In ea enim Salomon Hiram Tyriorum regi viginti vrbes olim dederat. 3. Regum 9.11. quod non ſolum ex Strabo vulgari noſtro auctore: ſed ex ipſo etiam Euangeliſta intelligere potuerunt. Addit enim verſiculo decimo tertio. Chriſtum diſceſsiſſe ex Nazareth, poſt ieiunium, & tentationes in Galilæam Herodis; vt habitaret in Capernaũ, quam in finibus alterius Galilææ eſſe conſtat, & verſiculo 15. *Terra Za-* C *bulon & terra Nephthalim via maris trans Iordanem Galilææ gentium.* Itaque melius noſter interpres vertit, *Seceſſit*, quã iſti noui, *rediit*; quamuis verbum vtrumque ſignificet. Ex his perſpicuum eſt, non eſſe eandem hiſtoriam, quam hoc loco Matthæus, & quam Lucas capite 4.14. commemorat: ſed Lucam illic agere de reditu Chriſti ſtatim poſt ieiunium, & tentationes in Galilæam Herodis; Matthæum vero hic de eius ſeceſſu ex Galilæa Herodis in Galilæam gentium; quod non alios ſolum minores auctores: ſed magnum etiam Auguſtinum videtur latuiſſe, libro ſecundo de conſenſu Euangeliſtarum capite decimo octauo.

Error puerilis hæreticorum.

14.*Vt adimpleretur.*] Prophetiam Iſaiæ, quam de liberatione trium tribuum Zabulon, Nephthalim, D & Aſer, quæ eam partem incolebant, quidam interpretantur, ſuo more ad Chriſtum accommodat, vt alias, capite 2.15.18.& capite 3.3. Locus eſt apud Iſaiam difficilis, quia Hebræi non ſolum alium ſequuntur ſenſum; ſed aliter etiam legunt, aliterque verba coniungunt. Illic docuimus veram lectionem, vtrãque eſſe ſententiam, quam & noſter interpres, & Euangeliſta ſecutus eſt. Nec enim illam prophetiam ante Chriſti aduentum & prędicationem proprie legimus impletam.

15.*Terra Zabulon & terra Nephthalim via maris.*] regio tribus Zabulon & tribus Nephthalim: hæ enim duæ tribus in ſuperiore Galilæa ſortem acceperant, Ioſ.19.10.33. regio maritima. Erant enim tres illę tribus vicinæ mari Phœnicio, vbi Tyrus dominabatur. E Græcus dixit ὁδὸν θαλάσσης viam maris accuſatiuo aduerbialiter poſito, id eſt verſus mare, imitatione, vt opinor Septuaginta, qui ita ſolent vertere, quod Hebræi dicunt דרך via id eſt, verſus, vt 2.Par.6.38.

Trans Iordanem.] Terram Zabulõ & terrã Nephthalim non eſſe trans, ſed citra Iordanem reſpectu Ieroſolymæ nemo ignorat. Quo maiorem hic locus difficultatem interpretibus peperit. Ego quod ſentio breuiter dicam, aliorum non aſpernatus ſententiam, ſed breuitatem ſecutus. Solebant Hebræi ex AEgypto venientes, antequam Iordanem traiicerent, terram Chanaan, quæ vltra Iordanem erat, vocare ארץ בעבר הירדן terram trans Iordanem. Nu.32.19. Deu.3.20.26.& 11.30. Quam conſuetudinẽ etiam in Paleſtinã ingreſsi retinuerũt, ita loquentes, quemadmodum ante loquebãtur, cum eſſent vltra

Iordanem, ſicut è contrario, antequam Iordanem A tranſieciſſent, regionem, quę illis cis Iordanem erat, trans Iordanem appellabant, ita loquentes, quemadmodum ſi iam eſſent in terra Chanaan. Cuius vtriuſque rei in libro Ioſue ſunt exempla, quæ facilius lector reperire poterit, quam ego notare. Hoc ſi nõ placet, breuius veriuſque dici poteſt, Hebraica phraſi עבר הירדן tam citra, quam vltra ſignificare, vt 2. Par.20.2. מעבר לים à regione quæ eſt citra mare.

17.*Appropinquauit regnum cœlorum.*] Quid ſit, regnum cœlorum appropinquare, diximus capite tertio, ſecundo. Hic tantum notandum iiſdem verbis Chriſtum & Ioannem Euangelij prædicationem inchoare; vt intelligamus Ioannem legatum fuiſſe Chriſti, qui non ſuis: ſed eius, à quo miſſus fuerat, verbis vſus fuerit, & exordium Euangelij eſſe pœnitentiam.

18.*Iuxta mare Galilææ.*] Non erat mare, ſed lacus, quem Iordanis in humiliorem locum incidens efficiebat. Vocatur autem mare Hebræo more, qui vt Hieronymus ait, omnem aquarum congregationẽ mare appellant Gen.1.10. Galilææ vero dicitur quia in finib. vtriuſque Galilææ ſitus erat, olim Tarichea, vt auctor eſt Plin. & mare Tiberiadis propter Tiberiadem vrbem in eius ora ſitam, quam non multo ante Herodes ædificauerat, & ambitione gratiæ Imperatoris Tiberii de eius nomine vocauit, vt Ioſephus ſcribit libro 18. Antiquit. capite 3. & ſtagnum Geneſareth, quia tota regio, vt Hegeſippus ait, Geneſaris vocabatur. Lacum deſcribunt Strabo libro 16. Plinius libro quinto capite 15.& Hegeſippus libro 3. capite 26.

De Apoſtolorum vocatione.

Petrum & Andream.] Petri & Andreæ vocationẽ C diuerſi Euangeliſtæ diuerſis modis narrant, Mar.ca. 3.13.& Luc. cap. 6.13. videntur ſignificare omnes Apoſtolos ſimul vocatos fuiſſe, Ioann. capite 1.40.41. Andream prius, deinde Petrum vocatum. Præterea Lucas capite 5.1.10. alia ratione Petrum vocatum ſcribit: non enim Chriſtum prætereuntem, ſed in Petri nauicula concionantem, & incredibili piſcium multitudine capta obſtupeſcentem Petrum vocauiſſe, nulla de Andrea facta mentione. Prima illa diſſenſio facile explicatur, Mar. capite 3 13.& Luc. cap. 6.13. non agere de Apoſtolorum vocatione, vt Chriſtum ſequerẽtur ſed vt Apoſtoli fierent. Prius enim diſcipuli deinde Apoſtoli ex diſcipulorum numero, id eſt, magiſtri, vt alios docerent; electi ſunt: ſicut nunc ex presbyterorum numero Epiſcopi eligũtur. D Secunda quæſtio paulo eſt difficilior, quam qui ſemel tantum Petrum & Andream vocatos fuiſſe cõtendunt, non video qua ratione probabiliter explicare poſsint. Contendit autem hæreticus interpres, timens ipſe apoſtata, ne Apoſtoli, ſi ſemel vocati, ad piſcationis dicantur officium rediiſſe, apoſtatæ fuiſſe videãtur. Facile vero explicant, qui duas fuiſſe dicunt Petri & Andreæ vocationes: alteram, qua, non vt diſcipuli & comites, ſed vt familiares auditores admiſſa ſunt, de qua mites, ſed vt familiares auditores, admiſsi ſunt, de qua Ioannes capite quadrageſimo, quadrageſimo primo agat: alteram qua vocati ſunt ita, vt omnibus relictis rebus, Chriſtum E perpetuo ſequerẽtur, vt Aug in tract. Ioan.7. Chryſ. homilia 14. in Matthæ. Euthym. & Theophyl. interpretantur. Facilius, qui tres, primam, quam Ioannes: ſecundam, quam Lucas, tertiam, quam hic Matthæus deſcribit. Sed duas priores non ad perfectum diſcipulorum officium, ſed ad familiaritatem, tertiam ad Diſcipulorum & Apoſtolorum officium factam eſſe. In qua ſententia Lyranus fuit: quam ego vehementer probo, tantum aliter loqui velim. Nec enim credibile mihi videtur, quamquam alia de cauſa à Chriſto vocatum fuiſſe, quam vt verus eſſet diſcipulus, ſeque, relictis omnibus, ſequeretur. Itaque duas priores nolim vocationes, ſed admonitiones & quaſi futuræ vocationis præparationem appellare, ne A duo maximi Apoſtoli parum obſecuti vocanti Chriſto fuiſſe videantur: cum cæteros Apoſtolos ad primum Chriſti ſe vocantis verbum omnia reliquiſſe, ipſumque ſecutos legamus. Et quidem nemo Euangeliſtarum duas priores vocationes appellat. Nam apud Ioan. cap.1.42. tantum prędicit Chriſtus Petro, quod futurum erat. *Tu*, inquit, *vocaberis Cephas.* Luc. ca.5.11. non dicit à Chriſto vocatos fuiſſe: ſed viſo miraculo captorum piſcium, ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus, ſecutos fuiſſe Chriſtum, quod interpretari poſſumus, non relictis, id eſt abdicatis, quemadmodum, cum à Chriſto vocati ſunt, abdicatis, abiectiſque omnibus rebus, Chriſtum ſecuti ſunt, vt Petrus poſtea dixit Matth.19.27. *Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te*: ſed relictis omnibus, id eſt, deſertis nauibus & retibus. ſicut mulier il- B la Samaritana, relicta hydria abiit in ciuitatem, dixitque popularibus ſuis. *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipſe eſt Chriſtus?* Ioan.4.28.29 Matthæus autem hic vocatos fuiſſe dicit, quia veram narrat vocationem, qua, omnibus abiectis rebus Chriſtum ſecuti ſunt.

19.*Venite poſt me.*] Hebr. לכו אחרי id eſt, ſequimini me, vt Deut.6.14.& 11.28.& 1.Regum 7.2.& 4. Reg.23.3.

Piſcatores hominum.] Alludit ad pręteritum officium, ſicut in Dauide, Pſalmo 77.70.71. *Suſtulit eum de gregibus ouium, de poſt fœtantes accepit eum, paſcere Iacob ſeruum ſuum, & Iſrael hereditatem ſuam.* Simulque Apoſtolorum deſcribitur officium, homines piſcari, & ad Chriſtum ſummum piſcatorem trahere. Ille enim eſt, qui ſagenam mittit in mare, ex omni genere piſcium congregantem, infra cap.13.47. Illius ver- C bo atque virtute piſces capiuntur, ſine eo fruſtra tota nocte laboratur Lucæ.5.5 Chriſtiani ſunt piſces, nam propterea in baptiſmi aqua naſcuntur. Propterea Chriſtus à veteribus illis ἰχθύς piſcis appellabatur, cuius anagrammatiſmus erat, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ Ieſus Chriſtus Dei filius ſaluator, de qua re extat carmen Erythrææ Sibyllę, Tertullianus libro de Baptiſmo, Auguſt. libro 18. capite 23. Proſper li. de Promiſsion. & Prędict. par. ſecunda capite trigeſimo nono.

23.*Totam Galilæam.*] Galilæam gentium, in quam ſeceſſerat, ſupra, verſic.12.& 15.

Synagoga & Eccleſiã nomen.

In ſynagogis.] Hebræi à congregando locum vbi conciones habentur, vocant עדה congregationem, Græci συναγωγὴν, ſynagogam, proprium vocabulum D Septuaginta interpretum. Exod.34.31.& Numerorum 16.2.& 31.13. Pſalmo.7.8.& 81. ex quibus Apoſtoli mutuati ſunt, cum Hebræorum congregationem, aut congregationis locum ſignificant. Nam Chriſtianorum differentiæ cauſa, ἐκκλησίαν Eccleſiam appellant, infra, capite 8.17. quod nomen non ſolum congregationem, vt noui hæretici erecto ſupercilio dictare ſolent, ridentes nos homines indoctos, quod templa Eccleſias appellemus: ſed locum etiam vbi eccleſia congregatur, quemadmodum ſynagoga ſignificat, non tantum apud Euſebium & cæteros Theologos Gręcos ſed etiam apud Diuum Paulum 1.Corint.11.16 18.& 14.28.34.35. Erat autem E apud Iudæos ſynagoga, ſicut apud nos Eccleſia locus ad docendum deſignatus, Actorum decimo quinto, vigeſimo primo.

Euangelium regni.] bonum nuntium, quo prædicabat regnum cœlorum appropinquare, verſiculo decimo ſeptimo. Vide præfationem capite primo, & ſupra cap.3.2.

Et trans Iordanem.] repetenda eſt ἀπὸ κοινοῦ præpoſitio *de.* *Et de omni regione, quæ erat trans Iordanẽ*, id eſt, citra, vt verſ.15. Quod ante diſtribute dixerat, dicit nunc vniuerſe. Simili phraſi vſus eſt Seneca lib 5. de benef. c.16. Trans Alpes accitus hoſtis, id eſt, è regione, quæ trans Alpes eſt.

CAPVT